

СЛАВЕНКА ДРАКУЛІЧ

Війна всюди однакова

Переклад з хорватської Наталії Хороз

Львів 2023

УДК 821.163.42'06-321.6

Д72

Славенка Дракуліч. Війна всюди однакова / перекл. з хорват. Н. Хороз. — Львів : Човен, 2023. — 184 с.

ISBN 978-617-95188-9-8

Ця книжка особлива, бо до неї ввійшли есеї про війну, які Славенка Дракуліч написала від 1991 року і до наших днів — часу повномасштабної російсько-української війни. Ці тексти викличуть у вас чимало емоцій і змусять задуматися, чому, досягнувши такого велетенського технологічного і наукового поступу, ми не можемо викоренити зі свого життя війну та вбивства.

Есеї Славенки Дракуліч описують серію воєнних ситуацій, побачених із «жаб'ячої» перспективи, тобто з точки зору звичайної людини. Тому героями книжки стають біженці, які намагаються освоїтися в чужій країні, де їм не раді; матері, надломлені очікуванням синів, які, можливо, і не повернуться; згвалтовані жінки, які відмовляються мовчати; обставини, які перетворюють звичайних людей на жорстоких злочинців; медіа і їхня роль в осмисленні воєнних подій.

Перекладено за виданням: Slavenka Drakulić. Rat je svugdje isti. Fraktura, Zaprešić, 2022.

ISBN 978-953-358-496-6

Фото на обкладинці Владислава Содея: 02.08.2022 р., село Мощун, Київська область, Україна

© Slavenka Drakulić, 2022

© Fraktura, 2022

© Наталія Хороз, переклад, 2023

© Оксана Васьків, дизайн обкладинки, 2023

© Владислав Содель, фото, 2022

© Видавництво «Човен», 2023

ЗМІСТ

<i>Вступ: кожна нова війна — це машина часу</i>	9
<i>Примітки</i>	15
Коли почнеться війна	17
Історія про ведмедя і доглядача	21
Три курки.....	24
Монстр, який рятує нас від гріхів	31
Смерть великим планом	37
Любовна історія.....	41
Міст, який мав би нас пережити	47
Різдвяний шопінг у Відні.....	51
Три монологи про інших	60
Холодний вітер у Берліні: націоналізм — не лише балканський продукт	74
Інтелектуали-негідники	79
Жінки, які не хотіли мовчати	87
Мілошевич, серби і шпинат	91
Біляна Плавшич, каяльниця і брехунка.....	94

Допомога, яка так і не надійшла	99
Cherchez la femme!	103
Радован Караджич проти мух.....	107
Чому я досі не поїхала до Белграда	115
Хто відповідальний за Младича?	124
«Мені не хотілося помирати від спраги»	129
Увічнене зло.....	133
Вистава для глядачів: публічне самогубство Слободана Праляка	137
Хлопчик номер 84	142
Чи Ратко Младич монстр?	145
Лісова тиша	152
Війна — це чудовисько	157
Тривожна валізка	162
«Я вистрелив, щоб мені дали спокій»	169
<i>Марія Отт Франоліч. Проти банальності зла: есеї, що спонукають до роздумів.....</i>	176
А що було далі	182

Вступ: кожна нова війна — це машина часу

Ця книжка про війну і про війни. Але про які саме війни й чому саме тепер?

Найкоротша відповідь: бо вони повторюються. Бо про останню ми практично забули, а трохи більше ніж через три десятиліття Європу приголомшила ще одна, коли 24 лютого Росія вторглася в Україну.

Зрозуміло, що ця війна оживила спогади про війни в колишній Югославії та підштовхнула до порівняння.

Однак люди хочуть якомога швидше забути війну, адже це одне з найстрашніших нещасть, яке може трапитися з ними. Я це знаю від свого батька, який боровся з фашизмом у Другій світовій війні й довгий час про це не розповідав. Знаю і від матері, яка була молодою дівчиною, коли італійці окупували її містечко. Зрештою, знаю особисто, бо моє покоління у 1991—1995 роках теж пережило війни в Югославії. Я не пережила й не бачила найгіршого, але війна — це лихо, яке провокує людина і яке змінює всіх.

Отже, забути. Але насправді ти не можеш забути того, що пережив чи пережила, можеш лише притлумити спогади. Навіть картинки з телеекранів, тексти з газет, фотографії та розповіді людей, які десь мимохіть почувеш. Я зрозуміла це, коли на початку війни в Україні зі мною сконтактувала редакторка журналу *Index on Censorship* і попросила написати оповідання для їхнього ювілейного номера (літо 2022). «Якби ви могли написати щось на кшталт того оповідання, яке ми опублікували тридцять років тому під час війни в Боснії та Герцеговині, — попрохала вона та додала, — це нове має бути пов'язане з війною в Україні».

Вона надіслала мені те попереднє оповідання «Смерть великим планом» від 1993 року.

Я читала й перечитувала історію про дівчинку, яку вбив снаряд удома, коли вона їла рамаданський пиріг, про свіжу пляму крові на білому светрі її батька, про плач матері. Але я не могла пригадати, щоб колись читала це оповідання, а тим паче писала. Хоча доказ миготів перед моїми очима на екрані комп'ютера. Я була вражена, як я могла забути цю драматичну історію і навіть не пам'ятати події, яка спонукала мене викласти її на папері.

Тієї миті я збагнула, що моє індивідуальне забування чи притлумлення збігається з колективним, яке панує у суспільстві. З одного боку, війна, яка прогриміла, так би мовити, вчора і яка є фундаментом нової хорватської держави, за тридцять років зведена до символічних ритуалів і міфологізованого усного переказу. І, звісно, офіційної історії, яка, як і в епоху соціалізму, не зовсім збігається зі спогадами і не обов'язково правдива.

Є дві причини для того, щоб ця книжка була видана в Хорватії.

Перша — це притлумлення спогадів про минуле. Якщо ми це дозволимо, конфронтації із правдою про так звану Вітчизняну війну не виникне, бо на заваді стане наша притуплена

пам'ять. Так комфортніше жити, не треба думати про свою відповідальність, про колабораціонізм чи боягузтво. Неприємність у тому, що немає поступу в з'ясуванні правди, у судових процесах над воєнними злочинцями, які ще чекають своєї черги, у нормалізації взаємин із сусідами. Ще гірше, коли на такому приховуванні правди та минулого постає певний тип політики, яка ґрунтується на націоналізмі та маніпуляціях емоціями для щоденно-політичного використання. Результатом є те, що молоді покоління не знають, що таке війна, поза тим, що чують удома й у школі, і це можна побачити, наприклад, з опитувань, проведених серед випускників середніх шкіл, у яких рік за роком повторюються упередження їхніх батьків. Таким чином, приблизно третина випускників не впевнена, чи Незалежна Держава Хорватія була фашистським утворенням, а «Заради дому готові!» — усташським¹ гаслом. Так само, як і для покоління їхніх батьків, народжених у вісімдесятих, життя в Югославії зведене до «темниці народів».

Друга причина — для хорватської аудиторії це не книжка давніх текстів про минулу війну, а книжка нових текстів про минуле і про українську війну, яка розгортається на їхніх очах, а також про всі інші війни — минулі чи майбутні. Після того, як я прочитала забутий есей «Смерть великим планом», мені спало на гадку, що я, мабуть, написала низку подібних оповідань, про які забула, видалила, а насправді притлумила. Лише частина з них була опублікована у трьох книжках на тему війни («Балканський експрес», «Ніби мене нема(є)», «Вони б і мухи не скривдили»), решта — в іноземних газетах. За збігом обставин між 1993-м і 2003 роком я не публікувала текстів у місцевих ЗМІ, за рідкісним винятком, як, наприклад, у давно неіснуючому сплітському тижневику *Feral Tribune*.

Я відкрила архів, і справді, охайно впорядковані та розписані за датою публікації, занехаяні, давно написані нанизувалися

---

¹ Усташі — хорватська націоналістична й терористична таємна організація. Головна мета — боротися за незалежність Хорватії та ліквідацію Югославії.

оповідання за оповіданням, одне важче за інше, одне болючіше за інше — як маленька вервиця, на якій моляться віряни. І я почала рахувати, тобто читати одне за одним. Наступні дні були як психотерапія, ти знаєш, що це треба зробити, але на кожному кроці на тебе чигає нова травма... Я протрималася майже до кінця, поки не дійшла до того самого коротенького оповідання «Допомога, яка так і не надійшла». Читаючи його, я знесилилася і зневірилася. Замість професіоналізму мене поглинули емоції. І я знаю — чому, бо та історія справді постала перед моїми очима, наче я вперше її бачу. З усіх своїх текстів, витіснених у глибоке несвідоме, цей був найприхованішим і тому найболючішим. Він перетворив мене на матір, а матір у мені того дня не могла більше витримати. Світлина зневіреної матері, яка тримає на руках дитину, не дарма є найпоширенішим мотивом війни.

Я відповіла редакторці Index on Censorship. Запропонувала їй оповідання про дівчину, яка змушена покинути своє місце, про біженку. Мені було легко поринути в нову українську війну, я розуміла, про що редакторці йшлося, коли написала, що дівчина з мого оповідання могла сьогодні загинути від осколків десь в Україні.

Дивлюсь на фото з Бучі, зруйнованої російськими обстрілами. На ньому — жіноча рука, наполовину засипана землею на місці, де жінка впала. Поряд — брелок із ключами зі світло-блакитним знаком із написом «ЄС» як втрачена мрія про Європу. Це про Україну — але, звісно, фото могло бути зроблене 1993 року й у Сараєві.

Кадри руйнування і смерті взаємозамінні.

Попри власний досвід, який говорить мені, що все це дуже реально, я розумію реакцію європейської громадськості: хіба можливо, щоб усе це відбувалося сьогодні? Як можлива в Європі така брутальна, жорстока війна, як у Боснії чи раніше в Грузії, чи в Чечні? Після того, як покоління виросли з переконанням, що таке неможливо, люди не розуміють, навіщо

воєнні злочини в Бучі, навіщо знову біженці, навіщо зґвалтування, навіщо загалом війна?

У цьому сенсі війна в Україні схожа на машину часу, яка повертає людей у минуле лише для того, щоб показати їм сьогодення.

Книжка «Обличчя війни» (The Face of War) Марти Геллгорн, американської військової кореспондентки з двадцяти воєн, мала на мене подібний вплив. Її описи страждань під час громадянської війни в Іспанії взаємозамінні з описами війни у В'єтнамі чи Ізраїлі та навіть з подіями Другої світової війни, як і фотографія виголодного боснійського в'язня з концтабору Омарська, що був під контролем сербських військ. Як і сама війна, твори про неї — поза часом. Описуючи німецьке бомбардування Мадрида в липні 1937 року — тобто 85 років тому! — вона пише: «На площу вибігла закутана в шаль стара жінка, тримаючи за руку переляканого худорлявого хлопчика. Очевидно, що в неї на думці, вона мусить відвести хлопчика додому, найбезпечніше перебувати вдома серед знайомих речей. Яюсь не віриться, що смерть може наздогнати тебе, доки ти сидиш у власній квартирі, навіть уявити такого не можеш... Уламок зігнутої сталі, гарячий і дуже гострий, відривається від снаряда і влучає в дитяче горло. Старенька зупиняється, тримаючи за руку вже мертвого хлопчика, безмовно й тупо вдивляючись у нього, поки чоловіки кидаються до них, аби допомогти нести дитину».

Мирні жителі страждають однаково — ще один принцип, який лежить в основі добору цих текстів. Писати про війну, наближаючи її жахіття, для мене означає боротися з нею, тому ця книжка може бути лише антивоєнною. Поки російська армія місяцями атакує Україну, мені важливо бодай гучніше говорити про війну.